

Милош М. Петровић
Државни универзитет Нови Пазар

ЛИБЕРОВ КОД – ВЕК И ПО ЈЕДНЕ ВЕЛИКЕ КОДИФИКАЦИЈЕ

Сажетак

У априлу 2013. године навршило се 150 година од доношења једног од најзначајнијих докумената у историји развоја права оружаних сукоба – Либеровог кода. Писан за потребе Америчке армије током Америчког грађанског рата, са намером да на једном месту прегледно и разумљиво систематизује законе и обичаје рата, Либеров код је превазишао почетну замисао својих твораца. Од свог настанка, па до данашњих дана, Либеров код служи као незаобилазна станица у истраживању развоја правила права оружаних сукоба, а нека решења која су у њему понуђена и данас одишу свежином и модерношћу.

У овом раду аутор је, служећи се првенствено анализом садржаја доступних докумената, покушао да у најкраћим цртама осветли разлоге настанка Кода, као и сва квалитетна и она мање квалитетна решења која је овај документ понудио. У закључним разматрањима аутор је понудио одговор на питање да ли је и у којој мери Либеров код успео да помири захтеве војне потребе са захтевима човечности, као и колики је стварни утицај Либеровог кода на развој правила права оружаних сукоба.

Кључне речи: Либеров код, закони и обичаји рата, Френсис Либер, војна потреба, хуманост

За науку међународног хуманитарног права оружаних сукоба, 2013. година је година великог јубилеја, обзиром да је пре 150 година у Женеви основан Комитет петорице, организација данас позната под именом Међународни комитет Црвеног крста, која представља једног од најзначајнијих субјеката у прогресивном

развоју поменуте правне дисциплине, поготово у периоду након Другог светског рата. Истовремено, некако неопажено пролази чињеница да се 2013. године навршава и 150 година пионирске кодификације правила ратног права. За време Грађанског рата у Сједињеним Америчким Државама, правила ратовања су по први пут кодификована на један свеобухватан начин у документу под називом *General Orders No. 100. (War Department, Adjutant General's Office, Washington, april 24, 1863) – Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*, шире познатом по свом идејном творцу као Либеров код. Овај документ већ век ипо представља незаобилазну литературу бројним истраживачима који се баве изучавањем правних правила примењивих у оружаним сукобима и ситуацијама које су директна последица оружаних сукоба. Такође, приметан је и његов утицај на неке касније кодификације, а одређени појмови дефинисани Либеровим кодом ни до данашњих дана нису добили бољу, потпунију и јаснију дефиницију.

Иако првенствено посвећен кодификацији правила ратовања, Либеров код садржи, за своје време, респектабилан корпус хуманитарно-правних правила, наравно, прилагођених схватањима хуманости у другој половини деветнаестог века. Представљању основних елемената овог историјског документа, невеликог по обиму а великог по значају, посвећене су следеће странице.

1. НАСТАНАК ЛИБЕРОВОГ КОДА

Од самих почетака, оспораван¹⁾ и хваљен²⁾ са различитих страна, Либеров код је резултат стварне историјске потребе, а на-

1) Најпознатије оспоравање вредности Либеровог кода дао је у јуну 1863. ратни секретар Конфедерације Џејмс Седон (James Seddon), описујући Либеров код као "конфузну, несистематизовану и недискриминаторну компилацију" састављену са намером да оправда "...ужасна дела и насиље које су починили војници Сједињених држава и која су шокирала морална осећања цивилизованих народа." Вид. Burnus M. Carnahan, "LINCOLN, LIEBER AND THE LAWS OF WAR: THE ORIGINS AND LIMITS" *The American journal of international law*, Washington, DC, Vol.92, No 2, 1998, стр. 217

2) Најпознатију похвалу Либеровом коду упутио је Елиху Рут (*Elihu Root*) 1913. године, констатацијом да је Либеров код "...био практично представљање онога што право и обичаји рата јесу, а не техничка дискусија о ономе шта писци мисле да он треба да буде, и у свим својим деловима се може разумети као инстинктиван избор најбољих и најчовечнијих пракси и као оданост контроли морала до границе коју допушта ужасни посао на који правила треба да се примене." Вид. Теодор Мерон, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Самиздат Б92, Београд, 2004. стр. 136.

И бројни европски писци су имали високо мишљење о дOMETИМА Либеровог кода, као на пример Јохан Блунчи (*Johann K. Bluntschli*), Едвард Лаболеј (*Edvard Laboulaye*), председавајући Бриселске конференције 1874. године Барон Џомини (*Baron Jomini*), па и сам Фредерик де Мартенс (*Frederic de Martens*). Вид. Richard Sh. Hartigan, *Military rules*,

стао је пре свега захваљујући једном човеку – професору Френсису Либеру (*Francois Lieber*, 1800 – 1872). Историјске околности које су наметнуле потребу кодификације ратних правила у војсци Сједињених Америчких Држава везане су пре свега за амерички грађански рат. Током рата америчка војска је порасла од броја 13.000 професионалаца на број од скоро милион људи. Многоструко увећање бројног стања војске током грађанског рата донело је са собом бројне проблеме које је требало решавати у ходу. Један од проблема је био везан и за правне аспекте вођења борбе. Хиљаде официра – добровољаца суочавали су се са, за њих до тада непознатим проблемима попут поступања према ратним заробљеницима или поступања према потчињеним војницима који су се нехумано односили према заробљеницима или цивилном становништву. Обичајна правна правила примењива у оваквим ситуацијама била су недовољно позната чак и оним официрима који су били правници у цивилном животу, а они официри који нису били правници могли су да се у својим поступцима ослањају претежно на своја морална уверења. Ослањати се у руковођењу војском на официре који немају претходна војничка знања и искуства, а при том немају адекватне правом постављене границе њихове акције, опасно је и у миру. У грађанском рату, овакво поступање водило би у правцу потврде Цицеронове мисли да је ``све јадно у грађанским ратовима, али ништа није јадније него сама безобзирна победа.``³⁾ Настале ситуације били су свесни и поједини високи официри америчке војске. Један од њих, генерал Хенри Халек (*Henry Wager Halleck*), начелник штаба здружене команде снага Уније, правник по образовању и аутор књиге *International Law, or Rules Regulating Intercourse of States in Peace and War* (1861), имао је прилику да се сретне са Френсисом Либером у фебруару 1862. године, током Либерове посете кампу војних рањеника у Форт Донелсону.⁴⁾ У то време Либер је био професор политичких наука и међународног, обичајног и грађанског права на Универзитету Колумбија, и човек са дугогодишњим војничким искуством, с обзиром да је у младости био учесник Грчког рата за независност. Такође, амерички грађански

Regulations and the Code of War; Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2011, стр. 22.

3) *Мудрости античке Грчке и старог Рима*, Ленго, Београд, 2003, стр. 182

4) Халеков и Либеров сусрет није био случајан. Халек је дуже времена праatio путем New York Timesa Либерову серију предавања на Колеџу Колумбија, под називом "Twenty-Seven Definitions and Elementary Positions Concerning the Laws and Usages of War" и закључио је да је Либер особа која би могла правно уобличити документ о законима и обичајима рата, који би се користио у америчкој војсци. Вид. Richard Sh.Hartigan, *Lieber's Code and the Law of War*; Chicago, Precedent, 1983. стр.13

рат је поделио Либерову породицу, његова два сина су били борци северњачке армије, а трећи син му је погинуо као припадник јужњачке војске. Убрзо после овог сусрета, Халек је у једном писму, почетком августа 1862. године замолио Либеру да покуша да у форми једне ``мале књиге ратног права``⁵⁾ изнесе јавности своје мишљење о једном од најозбиљнијих питања вођења рата: идентификацији и правном положају герилаца. Либеров одговор је уследио након неколико дана у форми једног памфлета од двадесетак густо куцаних страница, под називом *Guerilla parties Considered with Reference to the Laws and Usages of War*. Утицај овог памфлета био је изузетан. Генерал Халек је наредио да се одштампа и подели у 5000 примерака, а значајан број копија доспео је и у руке јужњачке војске, чиме је овај документ извршио утицај на уједначавање поступања код обе супротстављене стране,⁶⁾ али је уједно и допринео даљем скретању позорности на Либеру као могућег кодификатора Закона и обичаја рата.

У новембру 1862. Либер се обратио Халеку и изнео му идеју да је потребно израдити један детаљнији зборник Закона и обичаја рата.⁷⁾ Ова иницијатива је прихваћена и убрзо је формиран један комитет задужен да кодификује Законе и обичаје рата за потребе америчке војске. На челу комитета је био генерал Итан Ален Хичкок (*Ethan Allen Hitchcock*), легендарни командант Семинола и Мексичког рата и експерт за војну администрацију. Остали чланови, изузев Либеру, такође су били високо ранжирани официри америчке војске: двојица правника, генерал мајор Џорџ Кадвалдер (*George Cadvalader*) и бригадни генерал Џ.Х. Мартиндејл (*J.H. Martindale*), и као пети члан инструктор са Вест Поинта, генерал мајор Џорџ Хартсуф (*George L. Hartsuff*).⁸⁾ Без обзира на овакав састав комитета, претежан део кодификације Закона и обичаја рата обавио је Либер, док су остали чланови комитета углавном били усмерени на ревизију војних закона и направили су само мале про-

5) Вид. Steve Sheppard, "Guerrilla Parties, The Lieber Code, and the Law of War" in Francis Lieber, *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (with Guerilla Parties Considered with Reference to the Laws and Usages of War)*, The Lawbook Exchange, New Jersey, 2011, стр. 5

6) Doty R. Grant, "The United States and the Development of the Laws of Land Warfare", *Military Law Review*, The Judge Advocate General's School, Charlottesville, Virginia, USA, No. 156, 1998, стр. 224. и даље

7) Овом идејом Либер је вероватно био окупиран дуже време, судећи према његовим речима које је записао у августу 1861. године: "I desire to write a little book on the Law and Usages of war, affecting the combatants..." *Op. cit.* (фуснота 4) стр. 2.

8) Morris, R. Scott, "The Laws of War: Rules by Warriors for Warriors", *Army Lawyer*, The Judge Advocate General's School, Charlottesville, Virginia, USA, December 1997, стр. 4

мене у Либеровим нацртима.⁹⁾ Коначан документ, након неколико ревизија, одобрен је од стране председника Линколна и објављен је 24. априла 1863. године, под називом *General Orders No. 100: Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*.

2. СТРУКТУРА ЛИБЕРОВОГ КОДА

У десет поглавља Либеровог кода смештено је укупно 157 чланова. Поглавља су систематизована по одређеном логичком следу. Прво поглавље (укупно 30 чланова) бави се дефинисањем појмова ратни закони, војно правосуђе, војна потреба и мере одмазде. Ово, из модерног угла посматрања и поимања појма човечности, најспорније поглавље Либеровог кода, засновано је на премиси да рат мора бити интензиван и кратак, односно како се то наводи у члану 29.: ``Што се рат енергичније води, то је боље за човечност. Оштри ратови су кратки.`` (превод М.П.).¹⁰⁾ Либеров код је овде прилично нејасан; јер, осим што оправдава оштре и кратке ратове чијој оштрини и краткотрајности би морала бити иманентна снажна и масовна употреба ватрене моћи војске, он ничим не упућује како би то уопште могло бити добро за човечност. Посебно је нејасно како би човечности могла да допринесе примена неких мера које Либер допушта ратујућој страни, а које из данашњег угла посматрања изгледају варварски. Чланом 17. допушта се војсци да ``...изгледњава припаднике противничке стране, наоружане и ненаоружане, ако ће то водити бржем подчињавању непријатеља`` (превод М.П.).¹¹⁾ У истом духу наставља се и следећи члан Либеровог кода, с том разликом да исти садржи једну још контроверзнију меру и за данашње схватање хуманости непримерену дозволу, а то је право ратујуће стране која врши опсаду да поступи на следећи начин: ``Када командант опкољеног места изгони неборачко становништво из опкољеног места, како би на тај начин смањио број лица која користе залихе намирница, дозвољено је, у екстремним околностима, вратити ова лица назад, како би се убрзала предаја противника`` (превод М.П.).¹²⁾ Иако је ова мера усмерена, као што

9) *Op. cit.* (фуснога 1), стр. 218.

10) *Laws of War: General Orders No. 100; Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*; The Avalon Project at Yale Law School; www.yale.edu/lawweb/avalon/lieber.htm, приступљено 23.03.2011.

11) *Ibid.*

12) *Ibid.*

се из текста види, само као крајња мера, чиме је њена примена релативно отежана, ипак је иста са становишта човечности врло дискутабилна, не само за стандарде модерног доба,¹³⁾ него и за време када је Либеров код донет. Слична ситуација је и са члановима 27. и 28. који се односе на мере одмазде. Ова мера је дозвољена Либеровим кодом, али само као крајње средство у циљу спречавања понављања варварског насиља. Ипак, Либеров код упозорава да се ова мера мора опрезно, селективно и изузетно примењивати, јер ``неоправдана или безобзирна одмазда удаљава противнике све даље и даље од прихватљивих правила вођења рата и брзим корацима их води ка необузданом ратовању и истребљењу`` (превод М.П.).¹⁴⁾

С друге стране, прво поглавље Либеровог кода даје једну дефиницију појма која је преживела све до данашњих дана. Чланом 14. дефинисан је појам војне потребе – кључни и темељни појам ратног права. Према поменутом члану ``Војна потреба, како је схватају модерни цивилизовани народи, састоји се у потреби таквих мера, које су неопходне за осигурање ратних циљева, а које су допуштене према модерном праву и обичајима рата`` (превод М.П.).¹⁵⁾ На овом месту морамо приметити да постоји уочљиво одсуство дефиниције овог појма у бројним међународним документима који се баве правилима ратовања, а ни сама теорија у новије време није успела да изнедри потпунију дефиницију појма војне потребе.¹⁶⁾ Да би спречио опасност да остане недоречен и подложен арбитрарним тумачењима у погледу примене мера које су дозвољене позивањем на разлоге војне потребе, Либеров код се

13) Изгладњавање становништва као метод ратовања у савременом праву је забрањено, и овакав поступак представља кривично дело ратног злочина, систематизовано по Римском статуту међународног кривичног суда у члану 8.2.(б). Видети: „Римски статут Међународног кривичног суда, члан 8.2.(а)“; у: : *Извори међународног хуманитарног права*, (приредио: Миодраг Старчевић), Црвени крст Србије, 2007.

14) *Op. cit.* (фуснота 10)

15) *Ibid.*

16) Као пример овој тврдњи навешћемо две дефиниције појма војне потребе, које су релативно новијег датума, мада и оне у коначном представљају само реинтерпретацију Либерове дефиниције. Вилијем О’Брајен (*W.V. O'Brien*) појам дефинише следећим речима: ``војна потреба је скуп мера које су тренутно незамењиве, а пропорционалне су легитимним војним циљевима, под условом да нису забрањене ратним правом или природним правом, и те мере су донете на основу одлуке надлежног старешине, који је обавезан да се при њиховом доношењу придржава правила ратног права``. Вид. *William V. O'Brien, The Meaning of Military Necessity in International Law*, Institute of World Polity, 1957.; Кенет Ален Раби (*Raby, K.A.*) још више поједностављује појам, свдећи га само на основне елементе Либерове дефиниције. По њему, ``војна потреба се садржи у свим мерама тренутно незамењивим за постизање легалног војног циља, уколико оне нису забрањене ратним правом``. Вид. *Keneth A. Raby, Bombardment of Land Targets – Military Necessity and Proportionality Interpellated*; The Judge Advocate General’s School; April 1968, стр. 59.

не зауставља само на дефинисању појма, већ у члановима 15. и 16. наводи листу поступака који су дозвољени, односно забрањени позивањем на разлоге војне потребе. Међу дозвољене поступке убрајају се ``... сва директна уништења живота или комадање непријатеља, и других људи чије уништење је неизбежно у контексту војних борби током рата; то подразумева и поробљавање сваког војног непријатеља, и сваког непријатеља који је битан за ратујућу страну, или представља личну опасност за онога који га заробљава; то подразумева свако уништење имовине, и уништење путева и саобраћајница, или комуникација, и хране и осталих средстава неопходних за живот непријатеља; присвајање било чега што је неопходно непријатељској земљи за опстанак и сигурност војске, и било каква превара која није укључена у сламање добре вере иако је очигледна, што се тиче споразума током рата`` (превод М.П.).<sup>17)</sup> С друге стране, у радње које се не могу вршити позивањем на разлоге војне потребе, Либеров код убраја следеће: ``Војна потреба не дозвољава окрутност – то јест нанети бол због патње или освете, нити сакаћење, нити рањавање осим у борби, нити мучење да би се изнудило признање. Није оправдана употреба било каквог отрова у неком рату, нити блудних разарања. Дозвољена је превара, али се не признаје издаја, и уопште, војна потреба не подразумева било какав непријатељски чин који ће непотребно отежати повратак мира`` (превод М.П.).¹⁸⁾ Други део последње реченице, писан је уз уважавање реалности америчког грађанског рата, и праћен жељом да се током сукоба не учине посебно тешка кршења правила ратовања која би отежала помирење након завршетка ратних дејстава, свакако представља једну од визионарских идеја. Нажалост, бројна данашња постконфликтна друштва, а поготово на подручју бивше СФР Југославије, имају проблем помирења међу народима, управо из разлога оптерећености недавном ратном прошлости, која је бременита некажњеним актима насиља, чињеним само насиља ради, а никако из разлога војне потребе, односно у складу са претпоставкама дозвољеног поступања позивањем на разлоге војне потребе.

Друго и треће поглавље Либеровог кода (чланови од 31. до 80.) регулишу положај непријатељске јавне и приватне имовине, заштиту одређених категорија лица (посебно заштиту жена), заштиту верских убеђења, заштиту уметничких и научних дела; кажњавање за злочине почињене над становништвом противничке територије, као и положај дезертера, ратних заробљеника, талаца и случајеве мародерства. У овим поглављима садржана су бројна

17) *Op. cit.* (фуснота 10)

18) *Ibid.*

правила човечности (али и нека, из данашњег угла посматрано – изразито нехумана правила), па ће из тог разлога обради ових правила бити посвећен посебан део овог излагања. Оно што треба посебно истаћи јесу еманципаторске одредбе Либеровог кода које се налазе у поменутих поглављима. Члановима 42, 43, 57, и 58. чини се снажан искорак у правцу искорењивања ропства, тврдњама да ни природно право ни право народа не признају легитимитет ропства и проглашавањем да ће сва лица која буду ослобођена током оружаних активности војске Сједињених држава, ако су у том моменту била у ропству, стећи права и привилегије слободног човека. Даље, поменути члановима се забрањује дискриминација непријатеља на основу боје коже, уз констатацију да ``право народа не познаје разликовање по боји коже``¹⁹⁾ (превод М.П.).

Четврто поглавље (чланови 81. – 85.) инспирисано је потребом разликовања између организованих партизанских јединица и наоружаних појединаца који делују иза линија фронта. Док се првима у случају заробљавања признају сва права као ратним заробљеницима, наоружани појединци и побуњеници који сами ратују, односно нису под командом стране у сукобу, таква права немају. Једноставно, Либеров код се чврсто држао принципа ауторизације у погледу одређивања појма борца: само наоружани и означени припадници војске под одговорном командом могу бити сматрани легалним борцима, и као такви у моменту заробљавања имају право на статус ратног заробљеника.

Пето поглавље (шпијуни, издајници, заробљени преносиоци порука, злоупотреба заставе поверења – беле заставе) које обухвата чланове од 86. до 104. такође садржи неколико одредби које нису издржале пробу времена. Тако, на пример, шпијуни,²⁰⁾ издајници и водичи, ако буду ухваћени могу бити осуђени на смрт, док се преносиоцима порука има судити према околностима случаја. Шпијуни, издајници и наоружани појединци или групе које делују изван ланца командовања стране у сукобу у случају пада под противничку власт не уживају привилегије дате ратним заробљеницима, а њихова евентуална размена може се извршити само на основу посебног картела.

И шесто поглавље (чланови 105.-115.), посвећено размени ратних заробљеника има нека интересантна решења, реликт давно

19) *Ibid.*

20) Интересантно је да Либеров код једино у случају шпијуна предвиђа и врсту смртне казне. Према члану 88. ``Шпијуни се кажњавају вешањем око врата...``. Вешање је мање часна смрт од стрељања, па је можда и то разлог да се њиме запрети шпијунима, како би ова врста казне послужила као општа и као посебна превенција шпијунаже.

прошких времена. Једно од њих се односи на еквивалентну размену заробљеника ``...број за број – чин за чин – рањени за рањеног`` (превод М.П.),²¹⁾ а друго на непропорционалну размену при којој ``...одређен број особа нижег чина може бити размењен за једну особу вишег чина...`` (превод М.П.).²²⁾ Ако се данас ово правило чини чудним и преживелим, па и дискриминативним у односу на лица нижег чина, оправдање за његово уношење у Либеров код може се наћи. Оправдање се налази у чињеници да војници деветнаестог века нису били ни приближно обучени као модерни војник, ратна тактика није била толико развијена да би захтевала неопходну специјализацију војника. Тадашњи војник, особито пешадинач претежно је био намењен да буде фронтални борац прса у прса, са малим изгледима да преживи већи број битака. Војске деветнаестог века биле су многољудне и трпеле су у биткама велике губитке управо међу обичним војницима. Због тога је условно разумљиво (мада неприхватљиво и дискриминаторно по данашњим схватањима) зашто је официрима придаван већи значај него војницима приликом размене ратних заробљеника, и зашто је велик број обичних војника могао бити замењен за само једног или два пуковника или генерала.

Седмо поглавље (чланови 119. – 134.) садржи један институт који је исчезао у модерном праву оружаних сукоба. Реч је о пуштању ратног заробљеника на дату реч (engl. *Parole*). Према овим правилима, ако заробљеник обећа да се након пуштања неће прикључити борби против силе која га држи у заробљеништву, исти може бити пуштен из заробљеништва и биће му омогућен повратак у његову земљу. Ако се након повратка ипак прикључи војсци своје земље, па поново буде заробљен, односно ако прекрши задату реч, Либеров код је чланом 124. за такво лице предвиђао следећу санкцију: ``Кршење дате речи се кажњава смртном казном уколико особа која је пуштена на реч буде поново заробљена као непријатељски борац`` (превод М.П.).²³⁾

Осмо поглавље (чланови 135. – 147.) је једно техничко поглавље које садржи правила о закључивању примирја и о капитулацији. Девето поглавље, које се састоји од само једног члана, заправо представља забрану самовољних убистава лица која једна страна држи у власти, без претходног суђења. Према Либеровом коду, оваква убиства су непримерен облик понашања у ратовима

21) *Op. cit.* (фуснота 10).

22) *Ibid.*

23) *Ibid.*

међу цивилизованим народима и они ``...са страхом гледају како некажњена убиства непријатеља враћају ратовање назад у варваризам” (превод М.П.).²⁴⁾

Напоследку, десето поглавље је посвећено унутрашњим оружаном сукобима, односно како их Либеров код назива – грађански ратови. Такође, део овог поглавља се односи и на побуне и положај побуњеника. Интересантно је да Либеров код храбро улази у разматрање једне материје која на нивоу обавезујућих међународно-правних докумената није озбиљније третирана још читав век (ако изузмемо скромни допринос заједничког члана 3. Женевских конвенција о заштити жртава рата, из 1949. године), односно до 1977. године и доношења Другог допунског протокола уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаных сукоба. Посебно је значајно напоменути да Либеров код заступа врло прогресивне идеје, које су препознатљиве и у модерном хуманитарном праву. Једна од тих идеја је и идеја о такозваном ограниченом субјективитету противничке стране у грађанском рату, односно оне стране која се побунила против легалне владе. У том смислу у Либеровом коду се истиче да ``Када човечно поступање захтева поштовање правила рата и у односу према побуњеницима, и када се та правила примењују, у потпуности или делимично, то не значи нити имплицира признање побуњеничке владе, у потпуности или делимично, нити њено успостављање као суверене и независне власти`` (превод М.П.).²⁵⁾

Следећа се односи на поступке према борцима побуњеничке стране у грађанском рату, односно на њихов третман на начин који је еквивалентан поступању са ратним заробљеницима. Према Либеровом коду, ништа од ових поступања ``...не потврђује нити успоставља или препознаје побуњенички народ или власт коју он успоставља као јавну или суверену власт`` (превод М.П.).²⁶⁾ Ови цитати указују на чињеницу да је Либеров код успео у другој половини деветнаестог века да пронађе идеалан баланс између захтева човечности и потребе за очувањем суверенитета државе током побуне и грађанског рата.

А да ли је генерално Либеров код успео да етаблира човечност као један од водећих принципа у ратном праву, питање је којем је посвећено следеће поглавље овог истраживања.

---

24) *Ibid.*

25) *Op.cit.* (фуснота 10), члан 152.

26) *Ibid.* члан 153.

3. ПРАВИЛА О ХУМАНОМ ПОСТУПАЊУ ИНКОРПОРИРАНА У ЛИБЕРОВ КОД

У претходном тексту је напоменуто да Либеров код садржи један број правила која имају изразито хуманитарни карактер и сврху да жртвама рата ратне патње учине подношљивијим. Такође је назначено да поменути документ садржи и један број одредби у којима се хуманост повлачи пред потребама рата, па су и саме те одредбе формулисане на начин да дозвољавају одређен степен сурових и нехуманих поступака, а све у циљу сламања отпора непријатеља или заштите сопствених оружаних снага.

Основну гаранцију хуманог поступка према цивилима на окупираној територији налазимо већ у члану 4. Либеровог кода. Овим чланом се од лица која спроводе ратне законе (*Martial law*) на окупираној територији или за време инвазије захтева да се ``... стриктно поштују принципи правде, части и хуманости - част обавезује војнике више него остале људе, посебно из разлога што поседују силу оружја наспрам ненаоружаних људи`` (превод М.П.).²⁷⁾ Даља и детаљнија разрада овог општег принципа видљива је већ у члану 22. којим се уводи заштитни принцип у односу на цивилно становништво противничке државе, и захтева се да личност, својина и част ненаоружаних појединаца треба да буду поштеђени у највећој мери у којој то дозвољавају потребе рата. Заштитни принцип у односу на цивилно становништво додатно је оснажен чланом 25. којим се предвиђа заштита неофанзивних грађана као правило, док је ``...право на приватност и заштиту права на приватност дозвољено суспендовати само изузетно`` (превод М.П.).²⁸⁾ Даља разрада овог принципа уочава се у члановима 37. и 44. Чланом 37. уводи се заштита цивилног становништва на окупираним територијама, његових религијских и моралних осећања, посебно његове приватне имовине, наглашава се заштита жена од сваког облика угрожавања, а све уз претњу ригорозним казнама. Чланом 44. уз претњу смртном казном забрањују се сва нечовечна или свирепа поступања против цивила на окупираној територији, свако уништавање имовине које није одобрено од стране командујућег официра, пљачка, свака заплена или пустошење, након што одређено место буде заузето, силовање, наносење повреда или рањавање, и сакаћење или убијање становника. Поред цивила и њихове приватне имовине, Либеров код је регулисао и заштиту објеката од културног и јавног значаја. Члановима 34. и 35. уводи се општа заштита имовине цркви и болница, каритативних установа, образовних

27) *Ibid.* члан 4.

28) *Ibid.* члан 25.

установа свих нивоа, музеја и установа које служе у научне сврхе. Уметничким делима, библиотекама, научним колекцијама, болницама, пружа се и додатни степен заштите, захтевом да морају бити посебно обезбеђена од свих потенцијалних облика оштећења или уништења. Човечност као принцип јасно је уочљива и у члану 70. Либеровог кода, којим се забрањује употреба отрова као средства ратовања, уз навођење да је исто искључено из модерног ратовања, а онај који отрове користи ставља себе са оне стране границе закона и обичаја рата.

Поред ових, хуманошћу надахнутих правила Либеровог кода, постоји и један број правила која одступају од савремених схватања хуманости, а која су формулисана уз супремацију принципа војне потребе над принципом хуманости. За једно од њих и сам Либеров код наводи да су ретки већ у време у којем је Код ступио на снагу, односно у другој половини деветнаестог века. Ради се о праву на задржавање талаца као средства обезбеђења одређеног понашања друге стране у сукобу, што је регулисано чланом 54. Либеровог кода. Члан 55. наводи да се према таоцима има односити као према ратних заробљеницима, али то свакако не умањује суровост овог правила које није издржало тест времена, и у модерном праву овакво поступање представља тешко кршење хуманитарно-правних правила, које је Римским статутотом квалификовано као ратни злочин.²⁹⁾

Са становишта хуманости најспорније одредбе Либеровог кода су оне које се односе на поступак са противником који се предаје, систематизоване у члановима 60., 62. и 66. Иако чланом 60. уводи опште правило да је ``у супротности са обичајима савременог рата да се одлучи, било из разлога мржње или освете, да се не пружи заклон онима који су се предали. Нико у трупима не сме да прогласи да неће пружити, па према томе ни очекивати давање квартира;...``³⁰⁾ већ у наставку овог члана поменуто опште правило се релативизује одредбом ``...али командант је овлашћен да упути своје трупе да не дају квартир у озбиљним ситуацијама, у којима због њиховог сопственог спасавања нису у могућности да се старају о затвореницима.``³¹⁾ Ако би у крајњој линији, уз уважавање разлога војне потребе, могли донекле и имати разумевања за овај разлог одбијања квартира, за правила дата члановима 62. и 66. не можемо такво нешто тврдити, обзиром да иста представљају ``једну дивљачку врсту реципроцитета.``³²⁾ Према одредбама

29) *Op. cit.* (фуснота 13), члан 8.2.(а)

30) *Op. cit.* (фуснота 10)

31) *Ibid.*

32) *Ibid.*

члана 62. непријатељским трупима ``...непријатељским трупима за које се зна, или се утврди да нису пружиле квартир, исти се неће пружити.``³³⁾ Овај реципроцитет, појачан још и правом на одмазду, чланом 66. продужава се и на период после битке ``када очигледно нема места позивању на нужност``³⁴⁾, и то на следећи начин: ``Право на квартир које је дато у америчким трупима у уверењу за које се утврди да је нетачно може се укинути, и онај ко се предао може бити осуђен на смрт у року од три дана после окончања битке ако се утврди да он припада трупима које се још нису предале.``³⁵⁾ У савременом праву овакви поступци су квалификовани као ратни злочин, што је и систематизовано у Римском статуту међународног кривичног суда.³⁶⁾

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ДА ЛИ ЈЕ ЛИБЕРОВА КОДИФИКАЦИЈА БИЛА УСПЕШНА?

Либерову кодификацију не треба оцењивати превише строго, позивајући се на бројна правила која садржи а која су из данашње перспективе посматрано недозвољена, варварска и окупна. Не треба бити ни сувише благ у оцени, позивајући се на чињеницу да Либеров код садржи респектабилан број хуманитарних правила или да је био прва кодификација у овој области права.

Либеров код, у техничком смислу више представља једну компилацију закона и обичаја рата, кривичног закона и правила о војној дисциплини. Јер како другачије разумети бројне одредбе Либеровог кода у којима се предвиђа смртна казна за недозвољене радње, него као кривичне одредбе и као покушај да се Либеровим кодом учврсти систем војне дисциплине у једној армији која је имала брз квантитативни прогрес који није био праћен одговарајућим квалитетом обуке како код војника, тако и код њихових командујућих официра.

Са друге стране стоји чињеница да је Либеров код са мањим изменама адоптиран и од стране Пруске армије, да се Бриселска декларација из 1874. године у многим својим решењима ослања на њега, исто као и Хашке конвенције из 1899. и 1907. године. Поједине Либерове идеје изнете у коду, попут правног статуса побуњеника или забране дискриминације по боји коже, свакако да су ишле далеко испред свог времена. Бројна правила хуманог посту-

---

33) *Ibid.*

34) *Ibid.*

35) *Ibid.*

36) *Op. cit.* (фуснота 13), члан 8.2.(б)

пања према цивилима систематизована у Либеровом коду издржала су тест времена, па у данашње време служе као узор и модерним истраживачима (примера ради, у студији *Customary International Humanitarian Law*, Међународног комитета Црвеног крста, на најмање тридесет места се као доказ признавања постојања обичајних правних правила наводи Лиеберов код).

Услови и околности у којима је ова Кодификација настала, непостојање претходно систематизованих правила ратног права, али и политичке прилике америчког грађанског рата, и укидање ропства свакако су били битни чиниоци који су определили Либера да своју Кодификацију правно усмери у правцу промоције ``општрих, кратких ратова``, који се никако нису могли водити ако су превише спутани захтевима човечности, која војсци одузима дискреционо право на слободу акције. Велик је значај Либерове кодификације због првог правничког релативно успешног покушаја дефинисања појма војне потребе, као и због покушаја систематизовања војних мера и поступака којима се војна потреба разрађује од једног општег нивоа до нивоа појединачних дозвољених или забрањених поступака, уз уважавање захтева човечности онда када и онолико колико је то могуће, а што је касније нашло своје место и ширу разраду у кодификацијама међународног ратног права које су уследиле даље у деветнаестом и двадесетом веку.

Сумирајући све напред изложено, можемо закључити да Либеров код није био идеалистички спис оптерећен списком лепих жеља. Уз резерву да је садржавао један број врло округлих правила (постављених пре свега ради опште превенције ратних злочина), можемо констатовати да је он био један времену и условима прилагођен документ вешто избалансираних војних потреба и надлазећих захтева хуманости. Као такав, он стоји као један од најзначајнијих историјских путоказа развоја права оружаних сукоба.

ЛИТЕРАТУРА

- Carnahan Burnus M., "Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits", *The American Journal of International Law*, Washington, DC, Vol. 92, No 2; 1998.
- Customary International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross 2005.
- Grant, Doty R., "The United States and the Development of the Laws of Land Warfare", *Military Law Review*, The Judge Advocate General's School, Charlottesville, Virginia, USA, No. 156, 1998.
- Hartigan, Richard Sh., *Military rules, Regulations and the Code of War*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2011.

- Hartigan, Richard Sh., *Lieber's Code and the Law of War*, Precedent, Chicago, 1983.
- Laws of War: *General Orders No. 100; Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*; The Avalon Project at Yale Law School; www.yale.edu/lawweb/avalon/lieber.htm, приступљено 23.03.2011.
- Lieber, Francois, *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (with) Guerilla Parties Considered with Reference to the Laws and Usages of War*, The Lawbook Exchange, New Jersey, 2011.
- Мерон, Теодор, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Самиздат Б92, Београд, 2004.
- Мудрости античке Грчке и старог Рима*, Ленго, Београд, 2003.
- O'Brien, William V., *The Meaning of Military Necessity in International Law*, Institute of World Polity, 1957.
- Raby, Keneth A., *Bombardment of Land Targets – Military Necessity and Proportionality Interpellated*, The Judge Advocate General's School, Charlottesville, Virginia, USA, April 1968.
- „Римски статут Међународног кривичног суда, члан 8.2.(а)“; у: *Извори међународног хуманитарног права*, (приредио: Миодраг Старчевић), Црвени крст Србије, 2007.
- Scott, Morris R., "The Laws of War: Rules by Warriors for Warriors", *Army Lawyer*, The Judge Advocate General's School, Charlottesville, Virginia, USA, December 1997.

Milos M. Petrovic

THE LIEBER CODE – A CENTURY AND A HALF AFTER A GREAT CODIFICATION

Resume

In times of Civil War in the United States of America, the rules of warfare had been codified for the first time in a comprehensive, global manner within the document under the name of General Orders No. 100. (War Department, Adjutant General's Office, Washington, April 24, 1863) – Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, more widely known as Lieber Code, dubbed by its' creator's surname. For a century and a half this document represents an inevitable literature for the numerous researchers who study legal rules applicable at armed conflicts and situations that are direct consequences of armed conflicts. Furthermore, a significant influence of Lieber Code on latter codifications is quite noticeable and certain notions, defined in Lieber Code, has not been defined better, more completely or clearly even to present day.

Although it was primarily dedicated to codifying warfare rules, this code comprises, for the time when it was written, a significant body of humanitarian and legal rules, naturally adjusted to the understanding of humanity in the second half of the nineteenth century.

How successful was this codification?

The codification should not be judged too harshly due to its calling to numerous rules that are not allowed, barbaric and cruel, by the present day perspective. Neither one should be too mild in remarks concerning the fact that the Lieber Code contains a significant number of humanitarian rules and that it was the first codification in this law domain.

Technically, the Lieber Code represents a compilation of Laws and Customs of War, crime law and rules on military discipline. How else we can understand some regulations such as the one that involves death penalty but as crime regulation and an endeavor to strengthen the system of military discipline in an army that had quantitative progress that was not accompanied by an adequate training process of the soldiers and their commanding officers, as well.

On the other hand, there is the fact that the Lieber Code was adopted by the Prussian Army suffering only slight changes and that Brussels Declaration from 1874 relies to the code at great extent, as well as The Hague Conferences from 1899 and 1907.

Some of the Lieber's ideas such as legal status of war prisoners represent a stride long ahead from its time. Numerous rules of humanitarian acting towards civilians have survived the test of time so they serve nowadays as models for contemporary researchers (for example, in the study Customary International Humanitarian Law, of the International Red Cross Committee, there are at least thirty cases where the evidence for admittance of the existence of custom legal laws is sited from the Lieber Code).

Lieber Code contains a number of very cruel rules (set to generally prevent war crimes), we can state that it was a document skillfully adapted to the times and conditions comprising very balanced amounts of the military necessities and incoming demands for humanity. As such, it remains as one of the most important historical road signs concerning the development of armed conflicts law.

Key words: The Lieber Code, Law and Customs of War, Francios Lieber, Military necessity, Humanity

---

* Овај рад је примљен 07. јануара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2014. године.